

Kiss Lajos István

Angol sakk

(Részlet az *Utazás hagymával, szalonnabőrrel* c. sorozatból)

– Angol sakk?... – jajdult fel sebzett méltósággal az apró termetű Krausz, midőn a délelőtti néhány órai gyakorlást követően a hentes kellően felkészültnek érezte magát, és a vacsorát követően partit ajánlott neki. Mi az, hogy angol sakk? Teátrális döbbenettel tekintett körül a zárkában. Az urak hallottak már ilyet?...

Alig érkeztek vissza az egész napi szénlapátolásból, még ki sem fújták magukat – a vacsora is élvezhetetlenül hideg volt –, s akkor egy ilyen váratlan megalázó inzultus. – Hát mit követtem el én? M'ért büntetsz, ééédes jó Istenem?...

Krausz utálta és megvetette az angolokat, mert nem Jugoszláviában szálltak partra, s ez a felelőtlenség kis híján az életébe került. Rajtuk kérte számon összes rokona elvesztését, mert a koncentrációs táborokat is hamarabb elérhették volna, ha akarják, és egyáltalán, az egész háború hamarabb befejezhető volt, és Bergen-Belsen vagy Birkenau után elkerülhetett volna némi távol-keleti kitérőt is. Sajnos azonban túl gyorsan sietett hazalátogatni, és itthoni kódorgásait félreértve gyorsan begyűjtötték málenkij robotra.

Hiába magyarázta, hogy nincs hova mennie, a lakása romokban, épphogy elkerülte a krematóriumot, rokonait, ismerőseit, egykori közeli hozzátartozóit keresi – davaj!...– Jaj, Istenem, hát nem jókedvében csavarog simlis batyuzókkal – nem hittek neki – davaj!... – davaj!...

Hiába járt városról városra, senki rokont, ismerőst, üzletfelet nem talált, s amikor már megnyugodni látszott s lemondott minden lehetőségről, figyelme valószínűleg elkalandozott, mert végül egy romániai gyűjtőtáborban találta magát. Ismét utazni kényszerült, ezúttal kelet felé, mert mindenből kijutott neki – legalábbis ezt terjesztette. Meg azt is, hogy minden másképpen történhetett volna, ha akkor az angolok... Igen, az angolok. Volna, volna – mindig csak volna, igen, ezt ismerjük már. A taskenti vagy tifliszi csodát, azt is – nem is emlékszem már, hol történt pontosan, de megtörtént, s a lényeg, hogy idehaza számolgathatja a napokat. Mert Istennek hála, megállott téli pihenőre, és később sem ment tovább az a nyomorult vonat.

Lehet, hogy nem is történt semmi csoda, csak kilopták a talpfát a vonat alól, s ha már ott álldogáltak, hát megtelepedtek a közeli táborban. Aztán a tél elmúltával néhány kiváltságossal megindult a vonat vissza, Magyarország felé – arra még egyben volt a pálya. A kadétkok szerint a ménkű sok háborús jóvátétel fejében kaptuk vissza Krausz urat, aki szívesen lemondott volna e kétes dicsőségről, s még az is lehet, hogy csak képzelte az egészet, és másoktól hallott túlfestett történetekkel traktálja elképedt hallgatóságát.

Ettől Krausz az igazi Krausz. Kissé recseg a lemez, valljuk be, de forog rendületlenül, és még az újabb kori események is mennyire másképpen festettek volna, ha akkor az angolok!... Mert az oroszok is végre eltakarodtak volna – hiszen Ausztriából is milyen szépen hazamentek, de legalábbis átjöttek mi-

hosszánk. Az élet pedig sokkal szebb és nyugalmasabb lehetne nélkülük, mert nem kellene őket kerülgetni. Mert már tőlünk is szépen továbbmentek volna, és szó volt még a Dardanellákról, és ezt is olyan szépen zengőzetesen lehet kimondani: Darrdanellllák. Mert valamikor jó régen ott is történt valami jelentős fordulat, amibe szintén, jócskán belekeveredtek az angolok, és ez az egész gyűlölet és ellenszenv tulajdonképpen onnan vehette kezdetét.

Apró természetét kiegyenesítve, fonnyadt arcán a nemes felháborodás eltúlzott jegyeivel, egy néptribun elszánt, engesztelhetetlen méltóságával tekintett körül. Két kis csontos ökle a derekán... Angol sakk, uraim?... Ez azért gyalázat!

Rémülten lapítottam, mert az angol sakk váratlan felbukkanása egy megdöbbenés eredménye, melyet nem volt bátorságom korrigálni. Az én lelkemen szárad ez a torzszülött – jobb, ha elismerem, mert ez az igazság –, nincs mit szépíteni rajta.

– Egyértelmű nyílt erőszaknak engedelmkedtem, mert a robusztus hentesessel semmiképp sem kívántam ujjat húzni. Lassan tizenhat leszek, de mit számít az. Nála az erő számított – semmi egyéb. Megfogom, megragadom – összetöröm, kész. Elég meggyőzően adta tudtára a szerencsétlen vámosnak, akit a feleségével talált kábult, szerelmes gabalyodásban. Kórházba kerültek szegények, pedig alig nyúlt hozzájuk. Még az öröklött böllétkést is letette, amiért váratlanul hazaugrott. Kés nem kell ilyenkor, jobb helyeken semmiképp, legfeljebb az operaházban, ahol mindenfélét énekelnek is közben. A vámost például csak kipenderítette a lakásból, az udvaron törte össze magát, mindenki látta. Tanúk vannak rá.

– Mártuska – jajjajaj, a Mártuska, vele is történt valami, de ki emlékszik már minden apró részletre – hát kórházban van ő is, nem is messze a falutól, de majd meggyógyul szegénykém. Isten bocsássa meg nekem...

Őszintén, tiszta szívből utálta a nyávogó, élösködő politikaiakat egytől egyig – másik zárkába akart kerülni, mert a szagukat se kívánja ilyen közelségből. – Elviselhetetlenek. Miért élnek az ilyenek egyáltalán? Meglennénk nélkülük békében, az biztos. Nincs szükség a politikaiakra. Na! Volt egy a faluban is, még kaszálni sem tudott. Más se tudnak, csak az emberi nyugalmat megzavarni – komoly, becsületes emberek életét feldúlni, felzaklatni. És összeviszsa lövöldözni lopott puskákkal, amikor az ilyesmi tilos és másokra is veszélyes.

– Egész nap hordtuk a szénporos szenet az udvar alatti óriás szenespincébe, s amikor késő este végre felmehettünk, ott domborodott ez a hatalmas ember a néptelen, hideg zárkában. Be sem mutatkozott, s amikor megtudta, hogy a szénportól feketéllő sötét csürhe minden tagja politikai, elképedt. Elédig rendes, hazai tolvajok, egyebek társaságában volt, de hallott már egyet s más a politikaiakról, és a helyzet egyáltalán nem tetszett neki. Arról a falubéliről is tudott ám épp eleget, aki kaszálni sem tudott. Viszont népnyzó volt az is világeletemben. Mondták!

– Az ajtóhoz rohant, s addig dörömbölt, míg a lóarcú görög álmos képpel hajlandó volt azt résnyire megnyitni. A csizmáján már rajta volt az éjjeli mamusz – nem mintha fázott volna, de némely smasszerek szeretnek hangtalanul közlekedni, s azt hiszik, váratlan megjelenésükkel meglephetik a naiv bennlakókat. Arcán bosszús kíváncsiság, nem értette, mi az istennyila történhetett, mert ezen a csendes magaslati folyosón itt a Fő utcán, ahol tárgyalás után

elszállításukat várva tartózkodnak az elítéltek, hasonló eset még nem fordult elő. Itt nem szokás dörömbölni, semmi értelme. Meg sem hallgatta a hentes méltatlankodását, máris csukta volna vissza az ajtót, de hirtelen előléptem, s érdeklődtem a beígért ebéd meg vacsora ügyében. Mikor kapjuk meg?... Egész nap trógeroltunk. Megígérték!!!

– Álmosan végigmért, nem szólt semmit, de valószínűleg megjegyzett magának, mert másnap reggel egy fejmozdulattal kiharancsolt a sorból. Nem mehettem a szenesekkel – nem is bántam túlságosan, de így maradtam kettesben a hentesel. Sajnos. Lehet, hogy a szénhordás a politikai elítéltek privilégiuma? A közbüntényesek meg gyöngyöt fűznek – esetleg harangoznak. Mit tudom én?! Lassan már semmit sem értek – pedig nagyon az elején járunk még a dolgoknak.

– Olvasgattam az egyetlen könyvet mely a zárkában kallódott – az orosz-japán háborúról szolt –, se eleje, se vége, valószínűleg az időnként oly nyomasztó papírhiány miatt, de nem tudott egyáltalán lekötni. Erőltettem, mert nagyon is bántam annak idején a kislemezben, oly megvetően elhajítottam a *Volokálámszki országutat* csupán azért, mert a huszonnyolcadik oldalon kezdődött. Aztán meg mennyire sóvárogtam utána, de mennyire!...

– Hát most megelőzőm a sóvárgást – gondoltam, és belerágom magam az orosz-japán háborúba. – A hentes ezalatt fel s alá masírozott döngő lépteivel, sóhajtozott – erősen sajnálta magát, hogy itt kell lennie, s két hosszú évig nem fogja látni Mártuskát, a feleségét. A vámost jól elintézte, az nem merészkedik majd a közelébe, de ha mégis, a maradék csontjait is összezúzza. Végül nyersen közölte, hogy ha már amúgy sincs semmi dolgunk, meg kell tanítsam sakkot játszani.

Látta az este, hogy itt olyat is játszanak. Mindig szeretett volna sakkot játszani – így mondta –, de mostanság odahaza nem jutott hozzá, mert a kocsmasakkáblája a tizedik éves osztálytalálkozó alkalmával darabokra tört. Régi, ócska doboz volt, rögtön szétesett, ahogy a kezébe vette. Vitéje támadt egy helybélivel, egy korábbi alsóssal, ennek verte szét a koponyáján. Beleszólt a nagyobbak dolgába. Na, azt azért mégse!

– Nem bontakozott ki még semmi izgalom az orosz-japán háborúban, ráálltam hát az ajánlatra, meg aztán az is kecségetett némi változatossággal, hogy sóhajtozás helyett kimondunk egy-egy értelmes szót – olyat például, hogy: sakk...

– Úgy éreztem, hasznára lehetek az óriásnak, előkotortam hát (kiloptam, így helyes) Krausz szalmazsákjából a félkörömnyi bábukat, az asztal lapján kisimígtattam a vécépapírra rajzolt táblát – nem hiszem, hogy ezzel bárkiben is kárt tehetne, gondoltam vigyorogva –, és hosszan magyaráztam a bábuk formáját, értelmét, fontosságát. Miért ló a ló és hogyan ugrik? És hogyan fut a futó, mire valók a bástyák, a parasztok.

– Tulajdonképpen elég gyorsan megértette, mert odahaza a kocsmában, amikor még egészben volt az a bizonyos tábla, gyakran figyelte a két szótlan sakkozót, a plébánost meg a karnagy urat, kik az ultimón kívül ehhez a játékhoz is értettek. Nehéz felismerni őket, motyogta maga elé, és hatalmas tenyerében hosszan vizsgálta a töpörödött figurákat. Hirtelen megbántam, hogy ilyesmire merészkedtem, még akkor is, ha ezen apró bábuk készítéséhez én is hozzájárultam kenyéradagom egy részével, és gyorsan mesélni kezdtem, hogy Krausz csinálta mindet, az egész készletet, mert nagyon ügyes, és a sakkozni

vágyakozók adták össze az alapanyagot, tehát kicsit közös is, és nem vízzel készült, hanem emberi nyállal, mert csak akkor lesz ilyen összeálló és kőkemény, mert az emberi nyálban van valami ragasztószerű. Ha sokat köpködik és gyúrogatják, akkor lesz ilyen. Szép, nem?...

– És szárítani is úgy kell, hosszan türelmesen. Sajnos nem lehet nagyobb, mert dugdosni kell, és ugyanúgy tiltva van, mint a légerekben, és nehéz lemondani arról a kis kenyérről is, hogy elkészülhessen. – Pofáztam és fontoskodtam egyre idétlenebbül, mert szerettem volna, ha átérzi, micsoda nagy dolog ez a kis valami, amit hatalmas markában tart. Óvni kell és főleg rejtegetni, nehogy baja essék. Ha már kiloptam Krausz szalmazsákjából, felelősséggel tartozom érte, illik minden óvintézkedést megtennem, mert ez nem kocsmai sakk – ez annál sokkal becsesebb holmi, és inkább szellemi fegyver, talán ezért tilos, mint minden más idebenn, és nehezen pótolható.

Krausz sok mindent tud, sakktudományát útjai során tökéletesítette, és bőszeges tapasztalatokkal rendelkezik a legkülönbélebb helyzeteket illetően, mert mint gyakran hangoztatta, bejárta már a fél világot. Az utóbbi időben azonban többnyire nem arra ment, amerre ő szeretett volna, s komolyabb utazók méltánytalannak érzik az ilyesmit. Én marha meg felbosszantottam az angol sakkal – szégyelltem és átkozhattam magam, de nem mertem bevallani az igazságot.

A hentes látnivalóan igyekezett, mégis vontatottan és nehezen indult a játék. Miután nagyjából megismerte a bábuk mozgását, francia sakkot ajánlottam, mert azt könnyebb játszani és a bábuk mozgása is jól követhető. Legfőképpen pedig sokkal gyorsabb, és ez volt számomra most a legfontosabb. Ostoba önzés volt ez is – utólag beláthatom –, de türelmem fogytán már nagyon untam a sok töprengést. Több mozgást szerettem volna kieroszakolni, de ez egyáltalán nem tetszett neki. Mire jó ez?... – kérdezte. Ez most éppen fordítva van, és ha ő így fogja ezt megtanulni, sose lesz belőle jó játékos.

– Jól van, teljesen igaza van, ezt elismerem – és újra felraktam az apró bábukat. Ha komolyan jó játékos akar lenni, hát legyen, rajtam ne múljon, a francia sakkot és se szeretem, maradjunk az eredetnél. Legyen belőle jó játékos, kívánom tiszta szívemből, csak az ég szerelmére, csináljunk már valami értelmeset, mert erősen zsibbadok, és már a lábam is macskásodik a tehetetlenségtől.

– Én kezdek – szolt a hentes, s ezután hosszú, néma töprengés következett. Motyogott néhány érthetetlen szót a királyról meg a királynőről, s a fejét csóválta. Valami baj van?... – érdeklődtem nagyon óvatosan. – Az egyik paraszttal kéne megindulni, vagy valamelyik lóval, mással nem lehet – de ügyet se vetett bizonytalan ajánlatomra. A királyt meg a királynőt babrálta, mintha rossz helyen lennének, s végül dühösen kifakadt.

– Ez egy hülye játék, ilyen nem létezik – mondta dühösen és hátradőlt, mint aki ezennel be is fejezte a további kísérletet. – Miért ül otthon a király..? És miért nem ugrálhat még annyit sem, mint egy ló?... Miért van ez az egész fordítva? Így semmi értelme. A királynő ide-oda rohangál és sokkal több hatalma van. Miért?

– Ez csak játék – nem kell komolyan venni, mindenütt így játszik – mondtam csüggedten, és sajnos azt is hozzátettem, hogy van olyan ország, ahol a királynő uralkodik, de férje is van, és gyerekei is vannak, de mennyi, mint például Angliában.

– Királynő a király?... – nézett rám tágranyílt szemekkel. – A királynő uralkodik, de férje is van – ő nem szól bele a dolgokba. – Azt hittem, ezzel lezárhatjuk

a bonyolult ügyet, lehet folytatni a játékot – s végre úgy is lett, legalábbis úgy tűnt, megértette.

– ...a királynőnek helyet kell cserélnie a királlyal, és akkor ez lesz az angol sakk – jelentette ki büszkén. – Ezt játsszuk inkább, ennek legalább van értelme. Nem gondolod, öcsi?...

Beleegyeztem, bánom is én – legyen, ahogy akarja – szaladgáljon a király, amerre akar, bár közben az is eszembe jutott, hogy a királynő másik neve vezér, s ebbéli minőségében teszi, amit tehet. Késő bánat, egy újabb csere meghaladta volna a tűrőképességét. Talán ha megkísérlem mégis, és minden a helyére kerül, mint rendesen, vagy az angol királynő helyett a holland jut eszembe, aki biciklizik, ki tudja...

Krausz talán megmenekül egy gyötrelmes felháborodástól, s engem sem gyötör gyávaságom és nem kínoz ostoba és hiábavaló lelkiismeret-furdalás. Egész délelőtt csatározunk, sikerült folyton összecserélnem a bábukat, s este felé már egészen rendes partikat volt képes végigjátszani. Nem is gondoltam, hogy képes lesz rá. Engem már ájulás kerülgetett a kimerültségtől, azonkívül állandó vesztesre voltam ítélve, mert győznie kell – mondta erélyesen és figyelmeztetőleg.

Hiszen megígértem, hogy megtanítom, nemde?... Tartsam a szavam, mert úgy igazságos. Jobban megérti a játék lényegét, ha mindig ő a győztes, ezt meg kell értenem. Én pedig megértettem vita és ellenkezés nélkül, ahogy a gőzmozonnyal sem száll vitába az ember.

– Krausz remekül szórakozott saját, valójában kissé megjátszott angolfőbiáján, s ezt némelyek angolmán ájuldozásának kigúnyolásaként gyakorolta. – Óóóóó, az angolok – még mit nem! Ezt nekik! – És megmutatta. Ugyanakkor sokszor éreztem, hogy némely szövege már fakó, avittas, s már valóban semmi más, mint szerepjátszás. Meglehet, nem is a sajátja – hallotta, felcsipegette innen-onnan, s összegyúrta valami sajátos magánszámmá, s azt is sejteni véltem, honnan ered ez a gunyoros, a nagyképű világot lesajnáló látásmód. Sikerre vágyott, ez látnivaló, s e képességével lazított is a komor valóságon. Képes volt mosolyt csalni elárvult, lelki válságban gyötrődő arcokra, mert eleven bizonyossága volt ama tételnek, hogy amíg van bennünk szusz, nem dől össze a világ.

A zárka többségének hosszú évekre volt előjegyzése türelmes benntartózkodásra, s a várakozás üres órái, a találgatások leendő lakhelyüket és a szállítás körülményeit illetően Krausz idegeit is borzolták ugyan, de az átélt tapasztalatok őt inkább erősítették. Minden mindegy – a szar is mindegy, ha rendes formája van. Hogyhogy rendes formája?... Mi a rendes formája, kérem? Ne beszéljen hülyeségeket! Az mindig ugyan olyan – nem lehet például kocka alakú.

– Drága uram, nem mindegy magának, milyen alakú?... – kérdezte Krausz, aki imádta bosszantani a gyomorhajra hajlamos igazságbajnokok és ostoba, mindent pontosító ádáz helyretevők mintapéldányait. Ezek mindenütt feltűnnek, és ha valaki kicsit is lebegni kezd, mindjárt a fejére csapnak. Természetesen belekötöttek Krausz látványos anglofóbiájába, és sorolták és sorolták, mi minden jóval és nagyszerűvel voltak képesek az angolok évszázadok alatt a világot meglepni. Mert ugyebár ott van kérem az angol kultúra, Shakespeare, az ipari forradalom, meg a szakszerűség és persze a futball.

Krausz mindezeket kézségesen elismerte, aztán rövid, frappáns hülyeségekkel vágott vissza: – Vannak-e angolok a bibliában – kérdezte vigyorogva –, mert a biblia a legelterjedtebb könyv a világon, kérem; és ha arra gondolok, micsoda népségről íródott, hát nem is tudom – beláthatják. Nem is beszélve D’Israeliről, aki az angol konzervatívok első miniszterelnöke volt – s egyébként bevándorolt olasz zsidók leszármazottja. Ez az igazi svédcsavar, uraim, már-már mint a nagypolitikában. Tudtak erről?...

– ...hogy jön ez ide, kérem – jött ilyenkor a méltatlankodás –, hiszen magyarok meg jugoszlávok sincsenek a bibliában, ne ilyen hülyeségekkel jöjjön, nem én tehetek arról, hogy magát összevissza hurcolták mindenféle különít-ményesek.

A hentesnek persze minden történet új volt, és egyre nógatta, főleg hogy szóba került Krausz lágerkonyhai működése. Erről meséljen! Mit főztek, és hogyan? – Ha a receptre kíváncsi – dűnyögte Krausz –, az roppant egyszerű. Marharépa, esetleg néha krumpli – pucolni sem kell –, egy kis só, ha van egyáltalán, ámbár nem is fontos, mert az eddigieken van elég föld, ami kevéske színt is ad a levesnek. Ja és a lényeg – némi zsiradék, legtöbbször faggyú. Csupa igénytelen, egyszerű holmi – semmi lényeges.

Őt csupán az „ízésítés” érdekelte: így nevezték a műveletet, amikor néhányan, akik a piszkos munkát végezték a konyhán, mert főleg takarítottak és összevagdalták a fagyott répát, egy óvatlan pillanatban vattakabátjuk ujját mélyen belelógatták a gőzölgő kondérokba. Legalábbis abba a lébe, amit aztán leves címén kiporcióztak a lágerlakóknak. A kabátot ezután néhány pillanatra kilógatták az ajtó elé, és kész. Odakünn tombolt a fagy, a sok-sok mínusz, így aztán még ennek is hasznát vehették időnként.

A hentes elképedt undorral meredt a fonnyadt emberkére. Belelógatták a mocskos pufajkájukat a levesbe? Az úristenit a maga fajtájának, de hát miért?... A túlélés miatt, édes fiam – mert a barakkba visszatérve lakapartuk róla a ráfagyott zsírt. Hiába motoztak, mi semmit se loptunk. Nem vagyunk tolvajok, egy árva marharépat, hagymát soha el nem vettünk – megbíztak bennünk. De ha volt némi zsiradék a levesben, az előbb utóbb ráfagyott a ruhánk ujjára, mert levadásztuk egy kis részét, az biztos. – A hentes undorral fordult el a kis emberkétől: – Szar ember maga, meglopták a többi szerencsétlent, nem szégyelli magát? – Krausz szerényen mosolygott.

– Vannak helyek – mondta –, ahol az ember elfelejt ám szégyenkezni, kisfiam. Ha túlélésről van szó, magának is a szégyenkezés jutna eszébe utójára. Néha mégis bánom kissé, de hát a lényeg, hogy életben vagyok, hogy itt vagyok.

– Nahát akkor most végre jó helyen van – jelentette ki elégedetten a hentes, és eszébe sem jutott, hogy kételkedjen. Hornblóer kapitány pedig, aki, mint mindig, a mosdó melletti padon hátát a falnak vetve, lehunyt pillákkal ült, nem állta meg, hogy közbe ne szóljon: ...mintha már hallottam volna ezt a szép történetet, kedves jó Krausz. Ha már plagizál, tegye pontosabban, mert...

Mielőtt befejezhette volna a mondatot, Fö! Vigyázz!, az idősebbik görög, a körletparancsnok tűnt fel az ajtóban. Van itt két csajka, azt hiszem, nem a maguké. Valóban, a két gazdátlan csajka már a kecskelábú asztal sarkán várakozott. Krausz készítette oda, mert abban reménykedett, érte jönnek. Én biztos voltam benne – volt rá okom, az bizonyos. A „kadétok” csajkái voltak.